

A. Bosch, W. van der Ham, met bijdragen van E. Berkers, e. a., *Twee eeuwen Rijkswaterstaat 1798-1998* (Zaltbommel: Europese bibliotheek, 1998, 343 blz., f59,90, ISBN 90 288 6518 7).

Dit gedenkboek beoogt niet een diepgravende, wetenschappelijke verhandeling te geven van de technische problemen waarmee Rijkswaterstaat in de laatste twee eeuwen te maken heeft gehad bij de modernisering van de waterhuishouding en de infrastructuur van Nederland. Het is een vlot geschreven, goed onderbouwd en fraai geïllustreerd verhaal over het leven en bedrijf van de waterstaatsdienst. De leesbaarheid wordt nog vergroot door de nadrukkelijke aandacht voor incidenten en de lotgevallen van individuen. Daar staat tegenover dat de geschiedenis van de dienst vooral wordt bezien vanuit het standpunt en het belang van Rijkswaterstaat. De positionering van de dienst binnen het staatsapparaat en de interne organisatie ervan krijgen veel aandacht. Daarnaast richt het boek zich vooral op de verhalen over de mensen aan de top van de organisatie: de grote mannen met hun bekende namen. Het lagere personeel bestond uit 'ondergeschikten' en van hen wordt maar een enkele keer een naam genoemd.

De centrale thema's van het boek hebben betrekking op de technische en organisatorische verbeteringen in de beheersing van het binnenwater, de strijd tegen de zee, de regulering van de grote rivieren en de aanleg van het uitgebreide net van water-, straat- en spoorwegen. De Zuiderzeewerken en het Deltaplan krijgen eveneens de nodige aandacht. Van veel grote werken wordt een beknopte geschiedenis geschetst, maar soms is er onverwacht veel aandacht voor bijvoorbeeld de invoering van de stoombemaling van de Molenpolder van Dreumel, Wamel en Alphen en voor de verbetering van de haven van Harlingen.

Versillende onderwerpen komen enkele keren in het boek terug, maar drie omvangrijke registers (personen, aardrijkskundige namen en zaken) vangen dat bezwaar op. Blijkens de verantwoording heeft de redactie in dit boek vooral een samenvatting van de bestaande literatuur willen geven. Het notenapparaat is helaas nogal beknopt gehouden. Daardoor is het vaak moeilijk om uit te maken waar over een bepaalde zaak meer informatie te vinden is. Kennelijk is dat een bewuste keuze van de redactie geweest, want het boek verwijst naar een overmaat aan documentatie. In meer dan 13 klein bedrukte pagina's wordt per periode (jammer genoeg niet per hoofdstuk!) een uitvoerig overzicht gegeven van de relevante bronnen en literatuur. Maar dat overzicht is zo onoverzichtelijk dat een lezer die over een bepaald onderwerp iets meer wil weten, daarmee nauwelijks geholpen is. De voornaamste verdienste van dit gedenkboek is dan ook dat het een prettig leesbare samenvatting geeft van de omvangrijke oudere en jongere literatuur over werkzaamheden en organisatie van de waterstaatsdienst.

G. J. Borger

G. Jensma, *Het rode tasje van Salverda. Burgerlijk bewustzijn en Friese identiteit in de negentiende eeuw* (Fryske histoaryske rige XVI; Leeuwarden: Fryske Akademy, 1998, 317 blz., f35,-, ISBN 90 6171 852 X).

Al in de eerste pagina's van dit intellectueel zo stimulerende boek worden de lezers gedwongen de betreden paden te verlaten: de cultuurgeschiedenis van Friesland gaat niet om de beschrijving van 'een kleine maar heel aparte cultuurgemeenschap' en is evenmin te reduceren tot een dappere taalstrijd. Ware dit het geval, dan zouden de inzichten van de held van Jensma, Joost Hiddes Halbertsma (1789-1869), doopsgezind predikant te Deventer, ook niet zo relevant zijn geweest: het overgrote deel van zijn werk werd geschreven in het Nederlands, zijn gretige en nieuwsgierige blik was evenzeer gericht op Friesland als op Europa. Het ging hier, zo betoogt

Jensma, om iemand die — dankzij en ondanks al zijn eigenaardige bekwaamheden — als vertegenwoordiger valt te beschouwen van de kleine burgerij, die haar mogelijkheden zou gaan benutten na het revolutietijdperk. Cruciaal daarbij was de historisering van het wereldbeeld: actualiteit werd sterk verbonden aan beschavingsevolutie, voortgang werd vooruitgang, geschiedenis werd het verhaal waarin die vooruitgang geordend werd geboekstaafd. Dit impliceerde ook de mogelijkheid van het 'achterblijven' — en daarmee de gelijktijdigheid van het ongelijktijdige, zoals met name ook de lagere standen als het ware een eerdere fase van de geschiedenis vormden. En dit gaf dan weer aanleiding tot de gedachte, dat wat nu hoog op de maatschappelijke ladder stond, ooit als laag begonnen was, dat daar met andere woorden zelfs de kern van de natie lag. En dit leidde in Friesland tot de constructie van een specifiek Fries volkskarakter, dat in een oeroud verleden geworteld zou zijn in een eigen plattelandsbeschaving. Deze *invention of tradition* was een bij uitstek stedelijk product van vertegenwoordigers van een hoge burgerij, die zich daarmee opwierpen als de rechtmatige woordvoerders van het Friese volk en dankzij deze positie hun plaats verwierven in de elite van een Nederland dat in snel tempo aan het eenworden was. In het midden van de eeuw echter trekken (met name dankzij 1848) veel leden van de hoge burgerij weg uit Friesland, waarna het woordvoerderschap wordt overgedaan aan en overgenomen door de kleine burgerij. Deze nam in cultureel opzicht de hegemonie over in Friesland, moderniseerde de samenleving in economisch-technologische zin, maar tegen een prijs. Immers, wat begonnen was als 'een tableau van plattelandse beelden' werd een streekcultuur, zoniet een 'volksaardig provincialisme' aangezien de band met de Europese of zelfs Nederlandse culturele ontwikkelingen vervaagde.

Deze korte samenvatting kan moeilijk recht doen aan de soms genuanceerde, soms bijna overmoedige analyses van de schrijver. Interessant cijfermateriaal (over leden van Friese afdelingen van de Maatschappij tot nut van 't algemeen; over de veranderingen in geboorteplaatsen van het Friese patriciaat; de oplagecijfers van kranten; de verdeling van leerlingen over de standsscholen) wordt afgewisseld met sterk essayistisch gekleurde vergezichten en soms wél wat erg poëtische passages (vooral aan het eind). Het geheel is daarmee echter een zeer levendig boek geworden dat de lezer voortdurend uitdaagt tot verder nadenken. Eigenlijk valt slechts te betreuren dat het hier niet gaat om een volwaardige biografie van Halbertsma. Maar misschien is het daar wel mee als met de wonderschone gedichten, die in het rode brievenstasje van de Friese *poète maudit*, J. C. P. Salverda zouden hebben gezeten, maar bij zijn smartelijk overlijden in 1836 niet werden aangetroffen. Laat ons dan tevreden zijn met de gedachte: begeerte is opwindender dan bevrediging.

Piet de Rooy

H. van der Wee, M. Verbreyt, *De Generale Bank 1822-1997. Een permanente uitdaging* (Tielt: Lannoo, 1997, 448 biz., BF1650,-, ISBN 90 209 3143 1); E. Buyst, e. a., *De Generale Bank 1822-1997*, H. van der Wee, ed. (Tielt: Lannoo, 1997, 736 biz., BF2950,-, ISBN 90 209 3142 3).

Ter gelegenheid van haar 175-jarig bestaan heeft de Generale Bank (1822-1997), waarvan de geschiedenis teruggaat tot de Algemene Nederlandsche maatschappij ter begunstiging van de volksvlijt, twee boeken doen verschijnen. Het eerste, geschreven door Herman van der Wee en zijn echtgenote Monique Verbreyt, beoogt een breed publiek te bereiken. Het tweede werk telt zes auteurs die meer verdiept een wetenschappelijk boek gestalte gaven. De titels van beide